

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 43, BR. 3, 81-120, ZAGREB, VELJAČA 1996.

JEZIK IVANA KOZARCA

(O hrvatskom književnom jeziku na početku 20. st.)

Sanda Ham

Usredištu je pozornosti ovoga rada jezik Kozarčeva *Duke Begovića*, a opisom se jezika toga romana pokušava osporiti pogrješna prosudba koja se o jeziku Ivana Kozarca provlači kroz većinu studija, radova ili samo napomena o njegovu stvaralaštvu. *Duka Begović* nije slučajno izabran kao jezična građa – najzrelije je Kozarčevo djelo, kako u književnom, tako i u jezičnom smislu; najpopularnijim je djelom njegova stvaralaštva pa širokomu čitateljstvu i najpoznatijim njegovim djelom.

Kozarčev se jezik sagledava u povijesnom tijeku hrvatskoga književnoga jezika; odmjerava se prema tradiciji i prethodnicima, prema normi i upotrebi svojega doba. Prema tomu, ovdje ne će biti riječi o stilu ili o estetskim vrijednostima Kozarčeva izraza; riječ je o jezikoznanstvenom opisu kojim se Kozarčev jezik smješta u određeno jezično doba – početak 20. st., a to je doba i polazište opisu.

Sudovi su o jeziku Ivana Kozarca posvema oprečni, od onih koji naglašuju mnogobrojne pravopisne, gramatičke i leksičke nepravilnosti, a podrijetlo im vide ponajviše u Kozarčevoj samoukosti:

“Ivan Kozarac, zaključujemo iz pomne analize tekstova, nije bio zreo stvaralac ... Uz izvanredno kreativne zahvate u jeziku nalazimo u njego-

vu izrazu istovremeno i nepoznavanje temeljnih gramatičko-pravopisnih normi.”¹

“... jer pisac nije dospio završiti ni dva razreda gimnazije (... tradicija, pisar, samouk)”²

do onih koji govore o životnosti njegova jezika:

“Tako se isto slikovito pripovijeda po slavonskim ‘divanima’; tako pripovijedaju i naši didaci kod kazana, kad peku rakiju u jeseni.”³

ili onih koji slave izvornost mu hrvatske riječi:

“Ta njegova a naša – ne naučena, ne školovanjem nametnuta – sisana materinja ri(je)č! ... govor je nedvojbeno najdragocjenije čime nas podari Kozarac. To više što je taj govor – književni i živi jezik (ne dijalekt) ...”⁴

pa do umjerenih koji mu priznaju osobnost, ali ipak vide i zamjeraju jezične nepravilnosti:

“Kozarac je imao svoj individualni stil koji je, doduše, teško ukratko definirati: u njemu se ogledaju nanosi folklorizma, on nije bez izvjesnih nepravilnosti, ali je izrazito njegov.”⁵

Sažmu li se navedene prosudbe, slika je Kozarčeva jezika: izvornost, dijalekatnost, životnost, osobnost, ali nepoznavanje norme književnoga jezika!

Prve četiri sažetnice ne samo da se mogu prihvatiti, nego i moraju, ali se njima može osporiti ona posljednja, ona pogrješna prosudba koja kazuje o Kozarcu kao o nezalcu književnoga jezika. Prije nego što se primjerima pokuša potvrditi rečeno, valja dati nekoliko napomena o jezičnoj slojevitosti *Duke Begovića*.

Načelno se razlikuju dva oprečna jezična sloja, jedno je jezik likova – Đuke i suseljana, a drugo je jezik samoga pisca, bilo da on pripovijeda/izvještava o Đuki ili daje osobne komentare. Takva je slojevitost opravdana i očekivana: stilski je postupak usmjeren izvornosti i životnosti jezičnoga izraza, a opreka je dijalekta (likovi) i nedijalekta (pisac) u toj ulozi.

Jezik je likova jasno uobličen slavonskom dijalektnom podlogom, ali je jezik samoga pisca onaj oko kojega postoje dvojbe. Zbog toga će baš taj jezični sloj biti u središtu pozornosti, jer je on s gledišta suvremene norme popunjen pravopisnim, gramatičkim i leksičkim nepravilnostima. Zbog njih je Ivan Kozarac češće proglašivan samoukim ‘nepismenjaku’, onim koji ne razlikuje dijalekt od književnoga jezika, a norme književnoga jezika slabo poznaje! Primjeri, opis primjera, usporedba s jezikom suvremenika i tradicijom, prethodnicima, pokazat će da nije riječ o ‘nepismenjaku’.

¹ A. Šljivarić, *Monografija o Ivanu Kozarcu*, Zagreb, 1972, str. 412.

² Isto, str. 392.

³ J. Ivakić, Uspomene na Ivana Kozarca, *Savremenik*, 1910, br. 12.

⁴ Joja Ricov, Bastion rasne ikavice, Orfej koji živi, iz knjige *Ivan Kozarac*, Vinkovci, 1987, str. 37.

⁵ Ivo Bogner, Pripovjedač Ivan Kozarac, iz knjige *Ivan Kozarac*, Vinkovci, 1987, str. 15.

U jeziku se samoga pisca razlikuju dva jezična sloja, međusobno tijesno isprepletana, a različita, osim jezičnim potankostima, i gledištem pripovjedača koji uvijek ostaje u trećem licu – izvještavajući o zbivanjima, o unutrašnjem Đukinu monologu koji je oblikovan slobodnim neupravnim govorom, komentirajući. Kozarčevo *izvještavanje o zbivanjima* nije pisano dijalektom, u njem nema dijalekatnih temeljnih sastavnica. Sam je početak romana, primjerice, izvještavanje o Đukinu povratku:

“Đuka Begović vratio se iz M. Četiri je godine proboravio tamo među zidinama kaznionice. I već sutradan, prije osvita, prije negoli je ijedna trak, ijedna živa boja protkala granicu istoka ...”⁶ (1)

Ako u izvještavanju upotrijebi koji leksički dijalekatni oblik, Kozarac će ga označiti navodnicima dajući tako do znanja da ga ne smatra pripadajućim književnom jeziku:

“Jasno se vidio dječarcem, djetetom, jedincem, ‘jedinkom’ – kako ga je otac Šima nazivao.” (8)

“Kape mu pak kupovao u gradu, u ‘varoši’ (10)

Isti se oblik ne će naći u navodnicima kada je u dijalogu, onomu dijalekatnomu jezičnomu dijelu, jer tamo i izvorno pripada:

“Eto, što je moj *jedinak!* ... Taj zna – ko veliki ... Pametnjak je on! ...” (8)

“U *varoši* opet zašli ovamo ...” (98)

Već i ova dva primjera mogu pokazati da Kozarac jasno razlikuje dijalekt od književnoga jezika! Jednako će *otac* Šima u dijalogu/dijalektu biti *ćaća* – Šima, *parok* će biti *pop*, Šimina će ekavica:

“I *većnik* sam *opštinski*.” (9)

postati jekavica:

“... jer on po imućstvu i *općinskom vijećništvu* ...” (9)

I dijelovi teksta u kojima Kozarac komentira nisu dijalektom pisani, nego književnim jezikom:

“Filozofija sviju seoskih šokačkih duša ima svoj početak i konac u zadovoljstvu. I to: u zadovoljstvu bez obzira na njegovu kakvoću. Zadovoljstvo je njihovo lično – kažu oni – najveća sreća. Pravda, moć, bogatstvo, ljubav, sloboda, sve to manje je od zadovoljstva. I besmrtnost – kad bi u nju vjerovali – bila bi im manja u cijeni.” (65)

Jezično su najzanimljiviji ipak Đukini monolozi o kojima Kozarac izvještava slobodnim neupravnim govorom. Monolog redovito uvodi u pripovijedanje, ali i monološko pripovijedanje podržava uvijek istim, stalnim oblicima:

– *pokazivačima*:⁷

⁶ Svi se primjeri Ivana Kozarca preuzimaju iz *Duke Begovića*, Vinkovci 1992, pa se uz njih navodi samo broj stranice.

⁷ O pokazivačima vidi: V. Rišner, Pragmatičnost iskaza u Asser Savus M. S. Madera, *Književna revija*, br. 5/6, Osijek, 1994.

“*Eno tamo i one trske i onoga sabljastoga šaša ...*” (5)

“*I evo, kao da gleda ... A – eto.*” (52)

– *glagolima mišljenja, govorenja ili osjećanja u 3. licu jd.*

“*Vidje prosiku, dugu, jako dugu ... Okrete se zato od neba i zagleđe pred sebe ...*” (6)

“*I vidi, čuje, živiču vrapci*” (53)

Monolog je jezično različit od izvještavanja o zbivanju i komentara, ali i od dijaloga. Pisan je (i)jekavicom, a ne ikavicom koja je uvijek znakom dijalektalnoga izraza; nema stegnutih oblika (*taki, kaki, nekaki, ko, imo ...*) znakovitih za dijalekt/dijalog:

“*Curam opet pune kose cvića. Pa se piva onda, što se piva! ... ni toga nisi imo, vi'š! ...*” (39)

ali je monološki sloj upravo natopijen dijalektizmima, a poglavito morfološkim i leksičkim:

“Spomenuo se mnogih i mnogih *divana*, šaljenja, parbe i zlića, gnjavljenja i tučnjava i osvećivanja, *prolite* krvi. A gdje istom pjesme, kolo plahovito i poskočljivo, *sigre* ispunjene djevojačkim kričem ... pa onda šuštaj *skuti*, a u *čošku* gdje god sa curom ...” (33)

Prema tomu, Kozarčevo je pripovijedanje jezično trovršno:

- 1) dijalozi/dijalekt,
- 2) izvještavanje o zbivanju, komentar/književni jezik,
- 3) izvještavanje o unutrašnjem monologu/granica književnoga jezika i dijalekta.

O tom se posljednjem jezičnom sloju može s pravom reći da je razgovorni jezik gradske sredine Kozarčeva vremena i prostora ili jezik obrazovanih pripadnika slavonske seoske sredine, poput onih dramskih likova koje će Joza Ivakić postaviti u *Inoče* odjenuvši ih “po varoški”.⁸ Jezik je tih Ivakićevih likova značajkama isti kao Kozarčev monološki sloj. Prema tomu, u tom sloju ne treba tražiti normativne jezične pravilnosti ili nepravilnosti, to je jezični izraz koji je živ, životan i osoban, onaj koji počiva ispod gramatike, ali iznad dijalekta!

I tako raslojen Kozarčev jezik još uvijek ne može odoljeti postavci o ‘nepismenjaštvu’ jer se u jeziku, a sada se misli samo na izvještavanje i komentar, potvrđuju mnogobrojni oblici koje bi suvremena norma smatrala nepravilnima. Gledano tako, pronaći se mogu mnogobrojni dijalektizmi, arhaizmi, pravopisna i gramatička odstupanja od suvremene norme, ali i upotrebe.

Upravo taj kriterij, kriterij suvremene norme i suvremene upotrebe, dovodi do ovakvih i sličnih zaključaka:

“Izvjese nediscipliniranosti u izrazu ima u Kozarca i drugdje. Slavonizama, odnosno provincijalizama ima u njegovu djelu izvanredno mnogo. To

⁸ O Ivakićevu jeziku opširnije vidi: S. Ham, *Inoče – jezično zrcalo Slavonije Ivakićeva doba*, u knjizi J. Ivakić, *Inoče*. Privlačica, Vinkovci, 1994, str. 124-129.

samo po sebi još ne bi bio nedostatak kada ih Kozarac ne bi unosio i u svoj, autorov jezik, a ne samo u jezik svojih likova, pa je time svome djelu dao i odviše lokalnu boju, svodeći ga jednim dijelom i na regionalnu pojavu.”⁹

Prikažu li se dijalektizmi, arhaizmi, pravopisna i gramatička odstupanja prema kriterijima norme Kozarčeva vremena, pokazat će nam se u sasvim drugom svjetlu, pokazat će se da nije riječ o pogrješkama koje su učinkom Kozarčeva nepoznavanja norme, nego da je riječ o oblicima koji su upravo učinkom nestabilnosti norme Kozarčeva doba, ali i njezine različitosti od naših, suvremenih normativnih gledišta i pravila.

Prvo je desetljeće 20. st. vrijeme kada Kozarac ulazi u književnost. To je doba znakovito za hrvatski književni, kulturni i politički život, a posebice za hrvatski književni jezik: prijelom je stoljeća i prijelom hrvatske jezične norme. Snagu je svojega kratkoga literarnoga i jezičnoga života Kozarac zbio u to jedno desetljeće; iz toga je desetljeća povukao dijalekatnost i životnost jezičnoga izraza svoje literature, ali isto tako i prelomljenost hrvatske jezične norme. Većina je pisaca iz njegova naraštaja nadživjela taj prijelom, doživjela uglačanost i čvrstinu nove jezične norme, a tako su s njom mogli i uskladiti svoj jezični izraz. Kozarac je zapriječen u tom i njegova nam je riječ svjedokom hrvatskoga jezika uhvaćenoga na prijelomu stoljeća, na prijelomu dviju norma.

Prvi je i stariji *Kozarac, Josip*, u vrijeme književnih početaka Ivana Kozarca nazočan literarnim savjetom, ali i svojim književnim djelom. Sam Ivan Kozarac svjedoči da je poznavatelj i poštovatelj djela Josipa Kozarca. Svakako i ne samo njegovih, ali je Josip Kozarac izravnije nego drugi književnici koji jezično pripadaju 19. st. mogao utjecati na mladoga Ivana. O njihovu je književnom suodnosu već podosta rečeno, ali su mogući jezični utjecaji ostali neopisani,¹⁰ a mogu jasno pokazati tradiciju koju nosi jezik Ivana Kozarca, ali i koju nosi hrvatski jezik početkom 20. st. pa sve do današnjih dana.

Ako se ukratko želi opisati jezični ustroj stvaralaštva J. Kozarca, onda valja reći da je on utemeljen na starijoj hrvatskoj jezičnoj normi, normi zagrebačke filološke škole, a ne na dijalekatnom ustroju.¹¹ Želimo li prosuđivati o jeziku J. Kozarca, tada valja zaviriti u normu njegova doba, u Vebera ili Mažuranića; onodobne školske gramatike. Ne treba smetnuti s uma da se i stvaralaštvo J. Kozarca veže uz

⁹ A. Šljivić, navedeno djelo, str. 397

Valja pripomenuti da u navedenom dijelu nije prikazan jezični monološki sloj, a Kozarčevu se jeziku ne prilazi opisom stilске razine, što znači da A. Šljivić polazi od različitih kriterija jezične prosudbe nego što je to u ovom radu.

¹⁰ Osim onoga redovitoga ponavljanja da jezik obaju Kozaraca počiva na slavonskom dijalektu; da je protivan slavonizmima kao bitnom stilskom i jezičnom odlikom.

¹¹ Dijalekatnost je i arhaičnost njegova jezičnoga sustava ono čime se opravdava prilagodba njegova jezika maretićevskoj normi, pa valja upozoriti na neodrživost takvoga pristupa. O tom vidi: S. Ham, O jezičnoj prilagodbi tekstova hrvatskih književnika u suvremenom tisku, *Književna revija*, br. 1/2, Osijek, 1994.

prijelom stoljeća, ali uz postupno slabljenje još žive norme zagrebačke filološke škole, a jačanje vukovaca. Zbog toga će tekst J. Kozarca stati između dviju norma, između dvaju jezičnih ustroja, postupno napuštajući stariji, a polako i nesigurno prihvaćajući noviji. O tom zorno svjedoči jezik njegova književnog djela:

“Nije joj ni bilo zamjeriti: ovamo je *volila Gjorgja*, a onamo on što god zasluži, bilo na *guslah*, bilo na *koritih*, sve odnese Teni, te bi ona, da joj nije bilo rodbine, mogla i od *glada umrieti*.

U bogata posavska sela naselili se cigani već odavna: jedni su kovači, drugi koritari, a *riedko* da se je koji i pluga prihvatio. Ta svoj zanat tjeraju samo *na oko*, u *istinu* su pako pravi nesretnici”¹²

Krajem je 19. st., a početkom 20. ta norma postupno napuštana: stari su sklonidbeni nastavci (*guslah*, *koritih*) nestali, etimološki pravopis (*riedko*, *na oko*, u *istinu*) tek nestaje ustupajući mjesto fonološkom, a odraz staroga jata (*volila*) koleba između ikavskoga i (i)jekavskoga.¹³

Kako je rečeno, taj je proces započeo već u djelu Josipa Kozarca pa ondje su postoje i sastavnice stare i nove norme, pa se u istom tekstu potvrđuje i staro i novo:

“... burni razkalašni život u *tih sobah*, ... u sjajno razsvjetljenim *sobama* ...”¹⁴

Navedeni su primjeri dijelom jezične tradicije na koju se oslanja Ivan Kozarac, ali i cijeli naraštaj koji piše u to doba, doba u jezičnom smislu normativno nestabilno – norma je zagrebačke filološke škole već pomalo nestala, a nova se još nije učvrstila. Primjerice, tako se i moglo dogoditi da August Šenoa, velikan hrvatske proze koji je jezik zagrebačke filološke škole uzdigao na najvišu umjetničku razinu, jezično ostane izvan norme, a nova pak maretičevska norma u to doba nije imala što drugoga ponuditi osim narodnih umotvorina Karadžićevih. I u tom svakako leže i neki od razloga prilagodaba jezika naših književnika iz 19. st. maretičevskoj normi.

Onako kako jezik Josipa Kozarca postupno napušta staru normu, polako i nesigurno prihvaćajući novu, tako je i jezik Ivana Kozarca uhvaćen u prijelomu dviju norma, jedne koja u njegovo doba više formalno ne postoji i druge koja iako formalno obvezna još nema dostatnu provedbenu snagu.

Otuda je i zbog toga je u jeziku Ivana Kozarca, ali i njegovih suvremenika, prava naslaga oblika koji više ne pripadaju novoj normi, a mi ih s gledišta suvremenog jezičnog sustava prepoznavamo kao dijalektizme, ili kao pogriješke:

– *Rastavljeno pisanje priloga*

¹² J. Kozarac, *Tena*, Dom i svijet, Zagreb, 1894, str. 35.

¹³ Suvremena norma običke tipa *volila* i sl. smatra dijalekatnim ikavizmima, ali krajem 19. st. hrvatska norma još nije rekla završnu riječ o tom pitanju, tek ih je Maretičeva norma ostavila izvan književnoga jezika. Na zanimljiv se način o tom progovara u Ob ustanovi hrvatskoga pravopisa, *Vienac*, br. 11/14, Zagreb, 1877.

¹⁴ J. Kozarac, navedeno djelo, str. 3.

“Marijica, *ne dugo*, po Đukinu odlasku u vojništvo, porodila kćerku, Smilju, i godinu dana *po tom* umrla” (15)

koje Kozarac piše u skladu sa starom normom, slijedeći pravila etimološkoga pravopisa.

– *Rastavljeno pisanje niječne čestice uz skraćeni oblik prezenta glagola htjeti*

“I *ne ću* slušati, eto. U prkos *ne ću*, pa *ne ću*” (50)

Naš suvremeni pravopis, baš kao i etimološki, dopušta rastavljeno pisanje navedenoga oblika, ali još bi se prije desetak godina napisati *ne ću* smatralo pogreškom. Ovaj primjer ponajbolje pokazuje koliko je kriterij suvremene norme neprimjeren starijim tekstovima!

– *Prijedlog s/sa*

Kozarac prijedlog *s/sa* piše bez određenoga pravila:

“*sa čim* će se sukobiti ...” (49)

“... i otišao *s njim* bilježniku” (15)

Da je izbor *s/sa* za Kozarca samo izbor između dvostrukosti, a ne pravilnosti ili nepravilnosti, svjedoči i sljedeći navod:

“U govoru *sa mno*m slabo kad reče štogod, što već nije u djelima njegovim. U zadnje dane u Vinkovcima, posvema okupljen bolju, dapače i cijelu zadnju godinu, nije debatirao *s men*om ni o čem, osim o politici.”¹⁵

u kojemu bi se *s men*om kriterijem suvremene norme trebalo proglasiti nepravilnošću, dijalekatnim ili razgovornim oblikom. Međutim, stara je norma, ona koja u Kozarčevo vrijeme tek nestaje, oba ta oblika – *sa mno*m, *s men*om – smatrala pravilnima!¹⁶ Jednako tako nova norma, ona koja se u Kozarčevo vrijeme tek učvršćuje, postavlja pravilo o pisanju *s/sa*, dok ga ona starija nije ni imala.

– *Pokazni oblici na -ov/-av: kakov/kakav, takov/takav:*

“... ali svakako joj bilo žao *ovakova* bečara ... *kakav* je Đuka ... na sije-
nu *kakova* štaglja ...” (88)

I ovdje je Kozarac na prijelomu dviju normi, stare koja je dopuštala i oblike na *-ov* i oblike na *-av*, i nove koja dopušta samo *-av*!

– *Sav/vas:*

“Onda se spustio, *vas* u trudu i umoru nekom” (24)

“Đuka plivao *vas* podan ...” (49)

ali

“Kad *sve* to vidi” (62)

“Đuki *sve* to smetalo” (88)

¹⁵ Iz pisma Ivana Kozarca upućena Branku Vodniku, Vinkovci, 17. rujna 1906, Institut za književnost JAZU.

¹⁶ Vidi: A. Veber, *Slovnica hrvatska*, Zagreb, 1876, str. 40.

Oba su oblika u starijoj normi bila dopuštena, ali uz napomenu da je *vas* stariji oblik!

– *Kolebanje u pisanju dvoglasnika:*

“A on začeo *visjeti* od jutra do mraka ...” (14)

“... sitne *svijetle* plohe sunčane zrake prosipaju tuda ...” (53)
ali

“I sve su one *voljele* jesti i piti ...” (11)

“Nakon nekoliko časova pak moglo se *vidjeti* ...” (53)

Kako je pri opisu primjera iz Josipa Kozarca rečeno, stara je norma bila kolebljiva kada je riječ o dvoglasniku. O tom svjedoči upotreba, ali i norma. Veber, primjerice, pravilnim smatra oblike *sio*, *viditi* i sl.¹⁷ Suvremena bi norma te oblike pojašnila kao ikavizme/dijalektizme, a što danas svakako i jesu.

Navedeno je pokazalo da se u Kozarčevu jeziku potvrđuju mnogobrojne dvostrukosti, od kojih je jedna iz starije norme koja slabi, a druga iz novije norme koja tek jača. Valja imati na umu da normativne preporuke nisu bile čvrste kao danas, nisu imale snagu potpunosti i potankosti, pa tako ni provedbenu, upotrebnu jednodličnost. Ako hrvatska slovnica koja je desetljećima bila školska propiše:

“Jedni glagoli primaju tvorku *iva*, drugi *ava*, a neki obje; n. p. *bac-iva-ti*, *gled-ava-ti*, *ovrš-iva-ti*; koji primaju koju tvorku, to moraš iz običaja naučiti”¹⁸

dopuštajući da upotreba bude poukom, tada ne treba Kozarčeve dvostrukosti smatrati nepoznavanjem norme i pogrješkama:

“... pa *poglediva* na Đuku ...” (39)

“... *pogledava* na njega prkosno” (87)

Isto se može reći i za dvostrukosti pri tvorbi gl. pridjeva trpnoga:

“... od kojeg se bez sustezanja dao voditi *raspušteni* Šokac, kakov je bio on – Đuka” (65)

“... i supijanim glasovima bečarska pjesma nemarna i *raspustita* Šokca ...” (48)

Kada bi jezik Ivana Kozarca bio jedinim primjerom dvostrukosti upotrebe ‘pravilnih i nepravilnih’ oblika na prijelomu stoljeća, sve navedeno još uvijek ne bi imalo snagu utemeljene postavke. Tek kada Kozarca postavimo u suodnos s njegovim suvremenikima, pokazuje se da je jezična slika slična u svih.

Novinarsko je pero A. G. Matoša oštro i lijepo u svojoj oštirini, a nikada mu nitko nije pridodao nepoznavanje pravopisnih i gramatičkih norma, a ni upotrebu dijalektizama tamo gdje im nije mjesto.¹⁹

Matoševi novinarski tekstovi, gledani očima suvremene norme, kazuju suprotno:

¹⁷ Veber, navedeno djelo, str. 90.

¹⁸ Veber, navedeno djelo, str. 80.

¹⁹ Glasi koji se u naše doba čuju o nehrvatskim leksičkim sastavnicama Matoševe literature nisu temom ovoga rada, niti se ovaj rad odnosi na njih.

“familiarne..., socialni..., religiozni..., dialektu..., Medjutim, bigoterija, u koliko postoji...”²⁰, “2. aprila *saranjen* je u Parizu... prikazuje u štetnom *svijetlu* higijenske prilike..., sa tim moralnim... bez *ikakovih* specijalnih ...”²¹

Nikola je Andrić autorom filološkoga djela *Branič jezika hrvatskoga* (1911), pa bi se u njegovu neveliku literarnom stvaralaštvu trebala očekivati jezična čistoća i pravilnost (i opet gledano očima suvremene norme), ali primjeri kazuju drugo:

“...pa *ju* ondje držim..., *Živili* naši mili gosti! *Živili* prijatelji!..., pred vratima Najparove *bašče*..., na kući na *pjacu*...”²²

I Živka bi se Bertića kriterijima suvremene norme moglo smatrati piscem nevelike ‘pismenosti’:

“... i njihova njiva zajedno s *komšinskom* *zazeleniti*,... da ne zna što *divani*..., Poslije svakog *takog* razgovora... s načelnikom ići u *bircuz*, kadgod je trebalo piti kakvo *aldumašče*...”²³

Ovamo se pridodati može i Joza Ivakić koji u didaskalijama *Inoča*, dakle tamo gdje se očekuje jezična pravilnost, ispisuje pravo obilje tuđica kojima danas nije mjesto u književnom jeziku: *avlija, avlinski, pendžer, fijoka, birtija*... Primjera se navoditi može još, a svi će nas oni odvesti zaključku da norma u doba kada navedeni autori stvaraju nije čvrsta kao naša suvremena; norma je još uvijek u potrazi sama za sobom; lektorsko pero ne zna kako bi i gdje zahvatilo, autori sami sebi ne nameću strogost i krutost jezične norme, bar ne ovako kako mi činimo danas.

Prosudimo li navedene primjere iz suvremenosti, nametnut će nam se pogriješna prosudba, ona o nepoznavanju norma književnoga jezika, a to bi značilo da cijeli jedan naraštaj književnika treba smatrati slabo pismenim!

Navodi iz književnika iz Slavonije i onih koji su pisali o Slavoniji (Andrić, Bertić, Ivakić) potvrđuju široku upotrebu tuđica, poglavito onih koje se danas smatraju obilježjima slavonskoga dijalekta. I Kozarčev je jezik natopljen tuđicama, kako u dijalogima tako i u pripovjedačevu jeziku. Kritika je zamjerala Kozarču što tuđice upotrebljava i ‘tamo gdje im nije mjesto’, dakle izvan dijalekatnoga dijaloga, tražeći baš u toj upotrebi slabosti njegova stila i nepoznavanje leksičke norme. Još jednom valja napomenuti da kritika nije jezično izdvojila monološki sloj Đuke Begovića i da je njezina oštrica usmjerena prema jeziku pripovjedača u cjelini, a u njegovu monološkom dijelu, kako je u ovom radu prikazano, dijalektizmi/slavonizmi/tuđice imaju jezičnog opravdanja i stilske nužde.

²⁰ A. G. Matoš, Najnovija knjiga D.H.K-A., *Hrvatska sloboda*, II, br. 290, Zagreb, 1909.

²¹ A. G. Matoš, Dvije smrti, *Savremenik*, V, br. 7, Zagreb, 1910.

²² Nikola Andrić, Iz starog Vukovara, iz *Antologije sriemskih pisaca*, Zagreb, 1944, str. 127-131, prvi put tiskano u *Hrvatskoj riječi* 1926.

²³ Ž. Bertić, Na velike škole, iz knjige *Antologija sriemskih pisaca*, Zagreb, 1944, str. 248-272, prvi put tiskano u *Obzoru* 1902.

Kada je riječ o leksičkoj normi, valja imati na umu da je njezina tradicijska hrvatska puristička strogost, ona koju pratimo još od Relkovića, postupno napuštana napuštanjem stare norme. Utjecaji nehrvatskih jezičnih sastavnica, pokrenuti pritiškom vukovaca, jačaju od sredine 19. st., a oni donose i popustljiv stav prema tuđicama.

Treba pripomenuti da je još u drugoj polovici ovoga stoljeća na snazi bila norma prema kojoj *čardak, čibuk, pendžer, odžak, čošak, peškir, ćumur, divan, kapija...* imaju i normativnu i upotrebnu vrijednost kao i domaće istoznačnice!²⁴

U vrijeme je učvršćenja nove norme, poglavito u Kozarčevo doba, sve što dolazi iz štokavskoga dijalekta bilo prihvatljivo, prihvatljivije no riječi iz drugih dijalekata, pa u tom kontekstu treba gledati i na tuđice koje su bile (i jesu) sastavnim dijelom štokavskoga slavonskoga dijalekta.

Kozarac u izvještavanju o zbivanju i u komentaru ne upotrebljava mnogo leksičkih dijalektizama; pretežito su to oni za koje nemamo hrvatsku istoznačnicu:

“Misle... i zadovoljan zijev, po volji *probečarenu* noć, sladak tren bludnoga užitka. I kakovu naivnu ili glupu težnju, basnoviti, izbjajani život bezbrige i slasti...!” (65)

ili one koje se mogu zamijeniti, ali tada izraz i stil gube snagu:

“On je sav onda raspustit, mekan, kao tijesto, plahovit kao *cura prvoškinja*, razirošen kao momčić od osamnaest ljeta...” (48)

Cura prvoškinja – sintagma je koja i u Kozarčevo vrijeme nije bila široko poznata, a označuje djevojku koja je prvi put bila s muškarcem; *irošiti se, iroš, irošenje, bečar, bečarenje, probečariti...* – mogu se opisno zamijeniti hrvatskim riječima, ali ne jednom riječju koja bi u sebi imala sva potrebna mnogostruka značenja bez kojih je nemoguće napisati i naslikati uzburkanu i vrelocrvenu krv Đuke Begovića, Šokca.

Još se jedno jezično i literarno obilježje prijeloma stoljeća ne smije zanemariti, a ono je, prema riječima suvremenika, preduvjet književnosti:

“Znati narodni jezik, poznavati narod, biti psiholog strukom, uzimati vrlo ozbiljno književnički poziv – sve to još ne čini pripovjedača.”²⁵

Prema tomu: *znati narodni, a ne književni jezik!*

Iz svega što je ovdje rečeno i primjerima pokazano, posvema je jasno da se jeziku *Đuke Begovića* Ivana Kozarca ne može pristupiti kriterijima suvremene norme, nego ga treba prosuditi iz njegova doba. To znači da valja imati na umu tradiciju, prethodnike, suvremenike, ali i onodobne jezične i literarne zahtjeve. Tek će nam se tako autor *Đuke Begovića* pokazati dragocjenim jezičnim svjedokom prijeloma stoljeća, a ne piscem koji ne poznaje temeljne norme književnoga jezika. Čini se da su Kozarčevi suvremenici imali više sluha za jezične promjene, nego većina naših suvremenika. Tako je Matoš davne 1910. izrekao misao koju ni danas ne treba zanemariti:

²⁴ Riječi su navedene iz *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Zagreb – Novi Sad, 1960, str. 146.

²⁵ A. G. Matoš, Najnovija knjiga D.H.K-A., *Hrvatska sloboda*, II, br. 290, Zagreb, 1909.

“... što se i naš prozni jezik pročišćava, napreduje, pa jezik, pohvalan i dobar kao izraz sedamdesetih godina, ne mora biti za preporuku iza jezične nagle evolucije od 40 godina.”²⁶

SAŽETAK

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 808.62:800.853, izvorni znanstveni članak
primljen 20. listopada 1995, prihvaćen za tisak 10. prosinca 1995.

The language of Ivan Kozarac

Using the novel “Đuka Begović” by Ivan Kozarac as an example, this paper sets out to define the position of Kozarac’s language within the historical growth of Croatian, evaluating his language against Croatian tradition and earlier Croatian writers, as well as against the norm and use of Kozarac’s time. In doing so, the paper endeavors to refute the erroneous opinion that Kozarac’s language is marked by spelling, grammatical and lexical irregularities, and to prove that Kozarac’s text falls between two norms, two linguistic systems – the Zagreb School of Philology and the Maretić School – gradually relinquishing the older forms, while slowly and hesitantly adopting the new ones.

AUSTRIJSKA JEZIČNA POLITIKA U HRVATSKOJ I BRIGA ZA STANDARDIZACIJU HRVATSKOG JEZIKA U DALMACIJI

Ivan Pederin

ko ćemo govoriti o austrijskoj jezičnoj politici u Hrvatskoj valja uvodno reći da je ono što se u znanstvenoj literaturi obično naziva Habsburškom Carevinom bila zemlja u kojoj je vladala njemačka manjina (*herrschennde deutsche Minderheit*) pa valja najprije vidjeti kakva je bila uloga njemačkog jezika u njemačkom dijelu Carevine.

Njemački jezik ima osobito ulogu u protestantizmu i vezuje se uz biblijsku pobožnost i svakodnevno čitanje Biblije, što je bilo mnogo jače izraženo kod protestanata nego katolika jer katolička Crkva vezuje čitanje Staroga zavjeta uz egzegetski aparat. Martin Luther preveo je Sv. pismo na njemački pa se branio od prigovora da prijevod nije *točan* (što se prevoditeljima vrlo često prigovara) u svom spisu *Ein Sendbrief vom Dolmetschen* da ga ispravljaju oni koji ne znaju ni govoriti, a kamoli prevoditi (što bi mnogi prevoditelji mogli reći) pozivao se na duh njemačkog jezika i narodni govor. Takva jezična orijentacija prema pučkom jeziku karakteristična je inače za mističku pobožnost kasnog Srednjeg vijeka, na propovjednike kao što su to bili *Meister Eckhard* i dr. u Njemačkoj, pa rapski propo-

²⁶ *Hrvatska sloboda*, III, br. 93, Zagreb, 1910.